

Les cançons dels jocs de rogle a Benissa

Francesc-Xavier Soler i Garcia
LLICENCIAT EN FILOLOGIA CATALANA

A ma mare i a la meua àvia Àngela

Un camp que, dins dels estudis de folklorística, ha suscitat un viu interès per part dels investigadors ha estat el de les cançons populars, i així ho demostren la quantitat de treballs apareguts sobre la matèria. En l'àmbit comarcal, per exemple, comptem amb nombrosos reculls publicats principalment en la dècada dels noranta i en els primers anys del segle XXI. En són una bona prova els estudis de Monjo (1994; 1999; 2004), que se centren en la cultura, els jocs i les cançons populars de la Marina Alta; els monogràfics de Llopis sobre Calp (1975) i Teulada (2000); la recopilació de música tradicional de Teulada de Pastor (2004); la col·lecció de cançons de Murla de Sala (2001); l'obra de Bataller (1986), centrada, principalment, en els jocs populars de la Safor i la Marina, i el recull de costums, cançons, contarelles i oracions de Benissa de Santacreu (1993). Juntament amb aquests estudis, cal destacar també l'atenció que els hi ha dedicat el Diccionari català-valencià-balear d'Antoni M. Alcover i Francesc de Borja Moll, que arreplega una xifra considerable de jocs de tot l'àmbit catalanoparlant; els estudis de folklore valencià de Martínez (1912, 1920, 1947) i Salvà (1988); el cançoner popular valencià de Guardiola (1997); l'obra de les germanes Roig i Vila (1999b) sobre els contes i els jocs populars de la Vall de Guadalest i de l'Algar; l'estudi de la llengua i la cultura popular de Bolulla de M. Isabel Guardiola i Vicent Beltran (2005), i el de música i literatura de tradició oral del Grup Alacant (2007) a Guardamar.

En el terreny de les cançons populars, les cançons que s'utilitzen en els jocs de rogle en constitueixen un subgènere, si volem considerar-lo així. I un subgènere ben interessant, si més no perquè permet comprendre la cançó en un context particular com és el del joc dels xiquets. En aquest sentit, podríem definir els jocs de rogle com una activitat lúdica infantil en la qual els jugadors es disposen, o drets i agafats de la mà o asseguts, formant un rogle, i una determinada cançó marca els moviments dels jugadors i el ritme del joc. S'hi poden distingir dos tipus de jocs de rogle: aquells en els quals els participants agafats de la mà dansen circularment en una i altra direcció, es giren d'esquena, cauen de cul, etc. al ritme d'una cançó concreta, i aquells altres en què els jugadors, asseguts a terra formant un rogle, reciten uns versets eliminadoris que decidiran el guanyador del joc.

El tret més característic de la gran majoria d'aquests jocs és el de dansar en rogle. Joan Amades deia que "el ball rodó és la forma més genuïna de ball infantil, tant pel que fa a Catalunya, com en d'altres països europeus. És la forma més primitiva de dansa en col·lectivitat i també la de més simple execució. A més té una estreta relació amb les danses circulars de significat ritual" (citada en Pubill, 2004: 23). Les cançons dels jocs de rogle, per la seua part, es caracteritzen per un llenguatge farcit de repeticions, col·loquialismes, barbarismes i dialectalismes, i per la senzillesa i l'espontaneïtat del seu registre.

En aquest article hem dut a terme, amb el propòsit que aquesta lírica no caiga en l'oblit, una recopilació de les cançons dels jocs de rogle que hem trobat a Benissa, i a més a més hem fet una sumària descripció dels jocs. Heus-los doncs ací.

RODA, RODA, SANT MIQUEL

Els participants en el joc fan un rogle agafant-se de la mà i dansen girant en una determinada direcció, alhora que canten una d'aquestes versions del Roda, roda, Sant Miquel:

Versió 1

Roda, roda, sant Miquel,
tots els àngels van al cel,
carregats d'or i gent...

Versió 2

Roda, roda, sant Miquel,
tots els àngels van al cel,
carregats amb un bagul,
que es gire la xiqueta de cul.

Cada volta que la cançó acaba, el joc es reprèn en sentit contrari i amb un jugador dansant d'esquena. El joc finalitza quan tots els infants es donen l'esquena.

RODA LA MOLA

Molt semblant al joc anterior és el de Roda la mola. Els xiquets fan un rogle agafant-se de la mà i dansen al so de la cançó, voltant en una determinada direcció. En acabar, i conforme diu el darrer vers, cauen tots de cul, per a tot seguit aixecar-se i continuar el joc en sentit contrari.

Versió 1

Roda la mola,
la xirimbola,
roda el molí,
una coca fina
i un barral de vi.

Versió 2

Roda la mola,
la xirimbola,
tronxo madur,
que caiguen tots de cul.

Segons una de les nostres informadores, Margarita Crespo, aquesta primera versió també s'emprava per a botar a la corda.

XATA MERENGUERA

Un altre joc de rogle és el de la Xata merenguera. En aquest joc, "els jugadors formen dos fileres donant-se la cara. I mentre la majoria fa ballmanetes cantant la cançó, dos infants, col·locats als extrems, comencen a recórrer pujant i baixant l'espècie de rectangle que hi ha entre ells. Van amb els braços arquejats i les mans als malucs i efectuant camades curtes rítmiques. A punt de finalitzar es col·loquen davant d'un altre, sense deixar de portar el pas ni de balancejar-se. Aquests dos últims iniciaran de nou el joc mentre que els primers es retiren" (Monjo 1999: 76, 77).

La xata merenguera, huit, nou, deu,
com és tan fina, trisso, trisso, trasso,
com és tan fina, lairó,
lairó, lairó, lairó.

Se'n va anar a missa el diumenge, huit, nou, deu,
com és tan fina, trisso, trisso, trasso,
com és tan fina, lairó,
lairó, lairó, lairó.

LA LLUNA, LA PRUNA

És també molt coneguda la cançó de La lluna, la pruna, que s'ha usat en diversos jocs. Segons Monjo (1999: 39, 41), aquesta cançó s'entonava en jocs de botar la corda. Els nostres informadors, per contra, la cantaven quan jugaven a rodar en rogle. Per un altre costat, Josep Bataller (1986: 81, 87) diu que aquesta cançó s'ha cantat tant en jocs de botar la corda com en jocs de rogle¹.

Vegeu les versions benisseres:

Versió 1

La lluna, la pruna,
vestida de dol.
Sa mare la crida,
son pare no vol.
Que coses més bones
que cria el Senyor
per dalt de les teulades
raïm de pastor.

Versió 2

La lluna, la pruna,
vestida de dol.
Son pare li pega,
sa mare no vol.

XARLOT

El mític actor Charles Chaplin, conegut popularment com a "Xarlot", ha inspirat la cançó d'aquest joc de rogle. Es tracta, segons Pastor, d'una "cançó-joc de moviment" que "consistia a que les criatures es col·locaren per parelles una al costat de l'altra i amb les mans creuades, dreta amb dreta i esquerra amb esquerra i al dir volta al revés giraven i dansaven en sentit contrari" (2004: 28).

Xarlot, xarlot, xarlot,
el tio de la rissa.
Xarlot, xarlot, xarlot,
el tio del bigot.
Un, dos, tres,
volta al revés.
Xarlot, xarlot, xarlot,
el tio de la rissa.
Xarlot, xarlot, xarlot,
el tio del bigot.

PISSI-PISSI-GANYA

El Pissi-pissi-gana és un joc en què els infants es col·loquen asseguts a terra, formant un rogle i amb els peus junts i estirats, tocant-se per la planta. Un dels jugadors, qui recita la cançó, destina una síl·laba d'aquesta a cada peu, i el destinatari de l'última ha d'amagar el peu corresponent. Aquest compte eliminadori es repetirà fins que només quede un peu, el guanyador.

Versió benissera recopilada per F. Xavier Soler

Pissi-pissi-ganya,
oli de la ganya:
filla mandonguera,
agrana'm esta casa.
- No te la puc agranar.
que tinc la mà encordada.
- Qui te l'ha encordada?
- Juan de Castelló,
que pose el peu
dins del caixó.

Versió benissera recopilada per E. Adolf Monjo

"Pissipissiganya,
oli de la ganya:
filla mondonguera,
agrana'm esta casa.
- No te la puc agranar
que tinc la mà encordada.
- Qui te l'ha encordada?
- El rei de la infància
(o de França)
que balla la dansa.
- Tinc una gallina blanca,
que tot m'ho escampa;
en tinc una de negra,
que tot m'ho arreplega;
tinc un gall que fa flaütes,
ni són llargues
ni són curtes.
L'àvia per l'hereu,
diu que amagues este peu" (Monjo1999: 81).

PEU REGATÓ

No està clar si cal considerar Peu Regató un joc de rogle o una fórmula eliminatòria. Segons els nostres informants, es tracta d'un joc de rogle que els pares usaven per a assossegat els infants després de dinar, i així poder fer la migdiada tranquil·lament. Eugeni-Adolf Monjo (1999: 13), per la seua part, afirma que és una "fórmula eliminativa" que es recita per a "eixir-se'n del rogle".

Convé destacar també que aquest joc té moltes semblances amb el Pissi-pissi-ganya, tant en les passes que segueix el joc com en la tonada i la lletra de la cançó. El joc s'inicia amb els xiquets asseguts

a terra formant un rogle i amb les cames plegades cap a dins i els peus junts, tocant-se per la planta. El jugador que recita la cançó del joc destina una síl·laba a cada un dels peus dels participants, i el destinatari de l'última ha d'amagar el peu adient. Si els dos peus són eliminats, el jugador ix del rogle i paga una peça de roba. El joc es repetirà fins que només quede un únic peu, el del guanyador. El guanyador tindrà la potestat de manar a fer una broma/maldat a la resta de participants, i de fer de rapsode quan comence una altra volta el joc.

Pel que fa a la lletra, cal dir que és molt permeable amb la d'altres cançons i pot portar a la confusió, per exemple, amb la del Pissi-pissi-ganya. En la versió que Vicent Beltran (?) va recopilar del Pissi-pissi-ganya a Polop hi trobem els quatre versos del nostre Peu regató, però amb una lleugera variació: el vers "de Maria de cotó" se substitueix pel de "la gallina i el capó". També el Pissi-pissi-ganya de Bolulla, arreplegat per Beltran, té quatre versos que apareixen en la "fórmula eliminativa" Peu regató de Murla que compilà Monjo: "una gallina blanca,/ que tot ho escampa,/ i una negra,/ que tot ho arreplega".

Peu regató / Peu de gató

de Maria de cotó.

La comare Magdalena,

po-sa (o fi-ca)-el-peu-dins-de-la-ca-de-na.

VINT-I-CINC EN UN ROGLET

Aquest joc se solia practicar durant les vacances de Pasqua, en les quals els joves d'ambdós sexes se n'anaven junts i sense companyia d'adults a menjar-se la mona. El grup de participants es col·locava en forma de rogle, i un d'ells, que feia de mestre de cerimònies, s'encarregava de recitar els següents versets, mentre la resta li responia "dòmine":

Vint-i-cinc en un roglet, dòmine.

Tots minjant figues de pala, dòmine.

A continuació, es cridava a una xica primer i a un xic després per a entrar dins del cercle, on s'haurien de besar, agafar-se de la mà, etc. L'elecció dels participants que havien d'entrar en el rogle no era casual, sinó que normalment es triaven aquells que se sabia que s'agradaven.

Els versos deien així:

I (nom d'una xica, p. ex.: Marieta) estava al mig.

I (nom d'un xic, p. ex.: Pepet) li les pelava, que no, ay! que dale al dominó.

Un altre acabament és:

I (nom d'una xic, p. ex.: Pepet) li les pelava, leré...

Aquest joc ha sigut substituït en l'actualitat per altres no recitats en valencià, com són els de La botella i El conejo de la suerte. El primer consisteix a fer rodar una botella enmig d'un rogle format per xiques i xics, amb el propòsit que el coll de la botella assenyale a un dels participants, qui haurà de fer un bes, una carícia al jugador que desitge. El conejo de la suerte té la mateixa finalitat que el joc anterior. Vegeu la seua cançó:

El conejo de la suerte
te va a gustar,
besa al chico o a la chica
que te guste más.

Per a aconseguir aquest objectiu, els participants seuen a terra (també poden jugar drets) formant un rogle, amb les cames doblegades cap a dins i els peus junts, tocant-se per les plantes, i amb les mans en contacte amb les dels jugadors veïns, la mà dreta palma cap amunt sobre la palma de la mà esquerra d'un company i la palma de la mà esquerra sostenint la mà dreta palma cap amunt de l'altre company, per tal de poder rebre i donar palmades. Seguidament es recita la cançó anterior entre tots els participants i es crea una roda en la qual es destina una síl·laba de la cançó a cada palmada que els participants reben o donen en la palma de la mà, i el rebedor de la darrera palmada, el destinatari de l'última síl·laba, haurà de besar, com diu la cançó, a la persona que més li agrada del rogle. El joc tornarà a començar des de l'últim jugador que li ha tocat besar, i es repetirà tantes voltes com es vulga.

LA TARANA

La tarana és una cançó que s'entonava a Pasqua. Els infants formen un rogle agafats de la mà i roden en una i altra direcció, alhora que canten:

Un dia de Pasqua,
un xiquet plorava
perquè el catxarulo
no li s'envolava / s'empinava.

La tarana, sí,
la tarana, no,
la tarana madre,
así la bailo yo.

La tarana diuen
que no té nóvio,
baix de la cama

té un San Antonio.

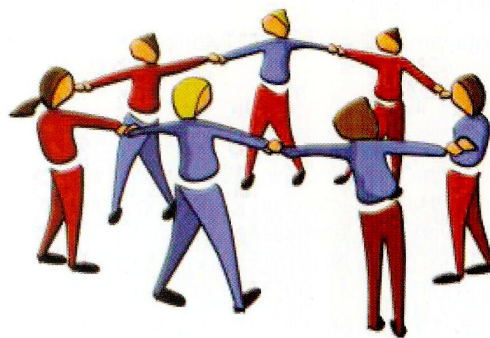
La tarana, sí,
la tarana, no,
la tarana madre,
así la bailo yo.

La tarana diuen
que té un vestit blanc,
que soles se'l posa
dia de divendres sant.

La tarana, sí,
la tarana, no,
la tarana madre,
así la bailo yo.

Aquesta versió benissera de La tarana presenta nombroses diferències amb la de les localitats veïnes de Teulada i Xàbia que arplegà Monjo. Les principals divergències es resumeixen en que les estrofes 3 i 4 de cada versió no coincideixen en cap vers; la tornada es canta en valencià a Teulada i Xàbia, i la primera estrofa de la versió de Monjo és una cançó independent a Benissa per a rodar en rogle:

Ja ve Pasqua,
Pasqua de les mones,
quines pantorrilles,
tenen les xicones.

Xiquets dansant en rogle.

Dibuix extret del web:
<http://www.colegiocirculo.com/.../juegoscolares.htm>

¹ Aquesta cançó no solament ha prestat els seus serveis als jocs populars, sinó que també ha flirtejat amb la literatura, concretament amb la poesia. El poeta Salvat-Papasseit la va fer seua en el poema "El record d'una "fuga" de Bach", dedicat al seu amic i col·lega J. M. Junoy, que s'inclou dins del poemari *Poemes en ondes hertzianes* (1919):

"la lluna
la bruna
vestida
de dol" (Salvat 1997: 101).

Joaquim Molas (1997: 11), en el "Pròleg" a les *Poesies Completes* de Salvat, afirma que: "En un sol cas [és a dir, en el poema que acabem de citar], [Salvat] introdueix en el cos del poema un text aliè. Un text de tipus popular i ple de ressonàncies simbòliques".

Salvat, però, no ha sigut l'únic poeta que ho ha fet, ja que el valencià Carles Salvador, devot de l'anterior, també la va incloure en dos dels seus poemes: "Nit sense ànima", que situem dins de l'apartat "Poemes de la Guerra Gran", del seu poemari *Vermell en to major* (1929),

"La lluna
-la bruna-
endolada" (Salvador 1993: 138).

i "Poema", que trobem dins del llibret *Rosa dels vents* (1930):

"de la dama
-bruna-
vestida de Sol" (Salvador 1993: 153).

Informants: Maria Garcia Ginestar, Teresa Crespo Banyuls, Mari Carme Ronda Abad, Paquita Sendra Cabrera, Paquita Ribes Crespo, Àngela Ginestar Sivera, Antoni Banyuls Pérez, Margarita Crespo Santacreu, Pepa Bertomeu Ribes, Teresa de la Cruz Jordà i Aureli Rodríguez Muñoz.

Agraïments: A tots els informants, per fer possible aquest article.

Bibliografia:

ALCOVER, A. M. & F. de B. MOLL (1968-1975), *Diccionari Català-Valencià-Balear* (DCVB), Editorial Moll, Palma de Mallorca.

AMADES, J. (1950-1956), *Costumari català. El curs de l'any*, Salvat editores, Barcelona.

BATALLER CALDERÓN, J. (1986), *Jocs populars*, Ed. Bullent, València.

BELTRAN I CALVO, V. (?), "Cançoner infantil callosí", *Revista de festes de Callosa d'en Sarrià*, Callosa d'en Sarrià.

GRUP ALACANT (2007), *Ja plora la nyora! Música i literatura de tradició oral de Guardamar del Segura, La Gola*, Alacant.

GUARDIOLA FUSTER, M. (1997), *Lírica tradicional valenciana. Cançoner popular valencià*. Ajuntament de La Nucia.

GUARDIOLA I SAVALL, M. I. & BELTRAN I CALVO, V. (2005), *Bolulla la caramulla: Cultura popular i llengua d'un poble de la Marina*, Institut de cultura "Juan Gil-Albert", Alacant.

LLOPIS BERTOMEU, V. (2000), *Teulada*, Ajuntament de Teulada.

" (1975), *Calpe*, Ajuntament de Calp.

MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, F. (1912, 1920 i 1947), *Folklore valencià. Coses de la meua terra*, 3 vols., Revista Altea & Editorial Aitana, Altea.

MOLAS, J. (1997), "Pròleg" a les *Poesies Completes*, Ariel, Barcelona.

MONJO I PASQUAL, E. A. (1994), *Saba vella*, Institut d'estudis comarcals de la Marina Alta, Pedreguer.

" (1999), *Jocs populars valencians de la Marina Alta*, Ajuntament de Benissa & Instituto de Cultura "Juan Gil-Albert".

" (2004), *Cançons nostres*, Ajuntament de Teulada.

PASTOR I GORDERO, P. & J. SASTRE TORRENS & J. CENDRA I PIERA (2004), *El patrimoni musical d'arrel popular a la Marina Alta: el cançoner tradicional de Teulada*, Ajuntament de Teulada & Associació cultural Amics de Teulada & Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta.

PUBILL I SOLER, B., "La llengua com a banda sonora del joc", ponència presentada a la Jornada Llengua i joc. Per compartir, per aprendre, per comunicar-nos (7 i 8 maig 2004), 1-34, Tàrraga, (<http://www.bitlles.com/pag2h24.pdf>).

ROIG I VILA, R. & M. E. ROIG I VILA (1999), *Contes i jocs populars de la Vall de Guadalest i de l'Algar*, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", Alacant.

SALA GINER, D. (2001), *Murla. Cançons del meu poble*, Institució Alfons el Magnànim, València.

SALVÀ I BALLESTER, A. (1988), *De la marina i muntanya (folklore)*, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert" & Ajuntament de Callosa d'en Sarrià.

SALVADOR I GIMENO, C. (1993), *Antologia poètica*, Consell valencià de cultura, València.

SALVAT-PAPASSEIT, J. (1997), *Poesies completes*, Ariel, Barcelona.

SANTACREU I CABRERA, X. (1993), "Musiques i contaralles del poble", *Revista de festes de Benissa*, 54-62, Benissa.